GHEORGHE IVĂNESCU, REFORMATOR AL LINGVISTICII ROMÂNEŞTI*

LUMINIŢA FASSEL**

În 1983, elevii şi colaboratorii profesorului Gheorghe Ivănescu de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi publicau un volum omagial închinat acestuia, la împlinirea vârstei de 70 de ani. În cuvântul său de salut, Iorgu Iordan scria: „Ivănescu este, incontestabil, unul dintre marii noştri lingvişti, şi nu numai în comparaţie cu cei de azi. Pe aceştia îi întrece prin marea sa erudiţie, care îl apropie de Hasdeu şi de Philippide. Cu cel dintâi seamănă şi prin bogăţia şi varietatea problemelor lingvistice care îl preocupă. Nu există aproape nicio ramură a lingvisticii care să nu-l fi atras şi să nu-l fi determinat să abordeze una sau alta dintre problemele supuse discuţiei. La aceste calităţi, rare, în general, aş adăuga una, şi mai rară, poate, şi anume: originalitatea ideilor, care, câteodată, surprinde şi chiar derutează. Dar nu trebuie să uităm că ştiinţa, în general, progresează tocmai prin noutatea punctelor de vedere ale slujitorilor ei. Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» poate şi trebuie să se mândrească, şi nu numai în aceste zile, că a format, mai bine zis a pregătit în vederea dezvoltării ulterioare, un element de valoarea lui Gheorghe Ivănescu. Meritul principal revine, în ceea ce-i priveşte pe profesorii săi, lui Alexandru Philippide, cu care fostul său elev seamănă în atâtea privinţe” (*Omagiu* 1983: 29–30).

Trei ani mai târziu, în 1986, în a sa „ediţie definitivă” a *Istoriei limbii române*, Al. Rosetti, la „indicaţii bibliografice”, comenta astfel *Istoria limbii române* a lui Gheorghe Ivănescu: „Expunere haotică, dovedind că autorul nu e stăpân pe materie, terminologie ştiinţifică neadecvată” (Rossetti 1986: 51). Dacă aceste cuvinte au aparţinut chiar lui Rosetti însuşi, sau poate vreunui colaborator mărunt care a întocmit listele bibliografice, nu vom şti niciodată. Fapt este că ele

* Textul de faţă reprezintă comunicarea pe care dna Luminiţa Fassel a trimis-o pentru Colocviul Internaţional „G. Ivănescu – 100 de ani de la naştere” (Iaşi, 1–2 noiembrie 2012). Dintr-o disfuncţionalitate, articolul nu a apărut în volumul cuprinzând lucrările respectivei manifestări ştiinţifice („Anuar de lingvistică şi istorie literară”, t. LIII, 2013). Îl tipărim acum, cu scuzele de rigoare.

** Tübingen, R.F. Germania.

ALIL, t. LV, 2015, Bucureşti, p. 113–119

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)

apar publicate sub semnătura acestui însemnat lingvist bucureştean, şi el şef de şcoală. Am scris despre aceasta în 2008 şi voi repeta aici propria observație: „De la caracterizarea lui Rosetti, că Ivănescu, ca istoric de limbă, «nu e stăpân pe materie», la caracterizarea lui Iordan, că acelaşi Ivănescu este «unul dintre marii noştri lingvişti, şi nu numai prin comparație cu cei de azi», este diferența care anulează, fără osteneală deosebită de demonstrație, vorbele aruncate în vânt de Rosetti" (Fassel 2008: 61).

Şi tot în acelaşi articol al meu: „Fără îndoială, această «recomandare» a lui Rosetti era mai mult decât o maliție în fața adversarului; ea era o încercare de anihilare a oricărei valori a cărții. Este adevărat, expunerea lui Ivănescu are un fel greoi, nu chiar ca acela al lui Philippide, dar pe aproape. Pe de altă parte, Ivănescu era un om de o mare erudiție şi, de aceea, el aduce, în discutarea unui fapt, un număr copleşitor de izvoare, ceea ce încarcă adesea textul, dar nu în mod inutil. Trecând peste interpretările adesea depăşite, sociologist-materialiste, găsim la Ivănescu, totuşi, ca la niciun alt lingvist de azi, o discutare în mare adâncime a faptului de limbă, în diacronia lui, în relație şi cu istoria vorbitorilor. Nu se confundă, totuşi, la el, istoria limbii cu istoria poporului care o vorbeşte. Dar schimbările limbii reflectă schimbările istorice, sociale, politice şi se explică acest lucru pe larg. Cât priveşte terminologia, este adevărat, Ivănescu nu s-a aplecat convențiilor, avea termenii lui, pe care-i justifica etimologic. Exemplele sunt cunoscute, de aceea nu le mai dau. Dar, peste toate aceste lucruri neesențiale, *Istoria limbii române* a lui Ivănescu rămâne una din cele mai serioase lucrări în acest domeniu. Deosebit de Rosetti, care dă mai mult rezultatul pe care-l organizează cu multă claritate, Ivănescu caută mereu cauzele fenomenelor, ceea ce nu este nici uşor de găsit şi nici uşor de explicat. Rosetti dă oarecum totul de-a gata, Ivănescu te obligă să gândeşti" (Fassel 2008: 59).

Deşi Eugeniu Coşeriu îl numea pe Ivănescu „prieten" al său de tinerețe[1], a păstrat, de fapt, distanță față de scrierile lui. Motivul a fost baza teoretică diferită a celor doi, crocian-idealistă la Coşeriu, materialist-neogramatică, mai târziu chiar dialectică, la Ivănescu. Coşeriu o spune scurt, dar direct, în *Lingvistica integrală* (Saramandu 1997: 146): „Ivănescu, deşi a fost elev al lui Iordan, s-a considerat însă mai mult elev al lui Philippide, fiindcă nici n-a avut această componentă idealistă spitzeriană pe care a avut-o Iordan (care a fost şi elev al lui Spitzer la Marburg)". Iar relativ la A. Philippide, tot acolo, Coşeriu scria: „Philippide vorbea şi – mai ales – scria foarte bătrâneşte […]. Încă de la începutul activității lui, Philippide a scris în acest stil bătrânesc şi cam greoi. Până şi metoda lui e cam greoaie, cam butucănoasă aşa".

Philippide este, cum se ştie, părintele şcolii lingvistice ieşene, o recunoaşte şi Coşeriu: „Cunoaştem foarte bine care sunt toate meritele acestei şcoli, însă a fost o şcoală uneori aproape dogmatică, legată de Philippide. Probabil că personalitatea

[1] „…der damalige Assistent von Iordan, mein Freund Ivănescu" (Kabatek, Murguía 1997: 146).

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)

lui Philippide a fost o personalitate foarte puternică, şi el să fi impresionat ca maestru. Aproape toţi elevii lui Philippide – câţi au fost, căci n-au fost prea mulţi – s-au considerat ucenici şi apostoli ai lui Philippide. Chiar pentru cei care s-au îndepărtat de el, cu privire la obiectul de cercetare, ca de exemplu, Iordan, Philippide era o figură aproape sacră. Dacă cineva nu era de acord sau îl ataca prea obraznic, în articole, pe Philippide – cu privire, de exemplu, la teoria migrării –, Iordan se supăra foarte mult" (Saramandu 1996: 104).

Dar oare Coşeriu a fost chiar atât de rupt de Philippide şi implicit de şcoala ieşeană, aşa cum o declarase? Am luat în discuţie, printre altele, acest aspect al formaţiei şi poziţiei lui Coşeriu, într-un studiu al meu de acum câţiva ani privind latina vulgară. Încă de la prima scriere, carte fundamentală pentru lingvistica romanică, *El llamado „latín vulgar" y las primeras diferenciaciones romances* (Coseriu 1954), dar şi în discuţii mai speciale, Coşeriu lasă să se întrevadă puternicele influenţe ale şcolii ieşene: de exemplu, faptul că acceptă diferenţe dialectale, atât în latina vorbită din Peninsula Italică, cât şi în cea din provincii. Firul care-i uneşte pe F.G. Mohl (*Introduccion à la chronologie du latin vulgaire*, Paris, 1899) – Philippide – Ivănescu îl atinge şi pe Coşeriu. În afară de acest aspect special, ceea ce l-a consacrat pe Coşeriu a fost revoluţionarea dualismului saussurian *langue/parole* şi întronarea triadei *langue/parole/norme*, sau *sistema/norma/habla*. *In nuce*, această diferenţă a fost văzută însă şi de Hermann Paul/A. Philippide. Şi oare nu către Philippide duce şi imensul răsunet pe care Coşeriu l-a avut în Germania şi nu numai, cu actualizarea şi reinterpretarea lui Wilhelm von Humboldt, Hermann Paul, Heymann Steinthal şi Georg von der Gabelenz? Studiul introductiv pe care Gheorghe Ivănescu l-a semnat la reeditarea volumului Philippide, *Opere alese. Teoria limbii* (Ivănescu 1984), este cea mai bine documentată prezentare a bazelor neogramatice germane ale şcolii lingvistice ieşene. Nicăieri reprezentanţii neogramaticismului german nu s-au împământenit cu atâta soliditate şi durabilitate în timp ca în filologia română. Ca apoi, numele lor să reînvie în ţara de origine, Germania, tot printr-un român, şi anume prin Eugeniu Coşeriu, al cărui sistem lingvistic are în centru ενεργηια humboldtiană.

Am publicat la Iaşi (Fassel 2008: 362–363) un fragment dintr-o scrisoare a lui Eugeniu Coşeriu, trimisă mie în copie de către Dimitrie Găzdaru în 1985, scrisoare adresată acestuia la 20 octombrie 1957, în care, referitor la Gheorghe Ivănescu, Coşeriu scria: „Din ţară primesc veşti regulat de la [...] Ivănescu, care-mi este foarte bun prieten. Zice că vrea să colaboreze cu mine la reforma lingvisticii (care are într-adevăr nevoie de o reformă esenţială, după cum am arătat în parte în lucrările mele de până acum şi voi arăta mai bine într-o lucrare despre «Sincronia e historia», care se află sub tipar[2]. Însă colaborarea, trăind în lumi diferite, e greu de realizat: între altele, [...] Ivănescu a trebuit să aplice «învăţătura» leninistă la istoria

[2] Titlul sub care a apărut este *Sincronía, diacronía e história. El problema del cambio linguístico*, Montevideo, 1957.

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)

limbii române şi acum încearcă să-l facă materialist (chiar dacă nu «dialectic») şi pe Philippide. După câte mi-a spus Iordan la Oslo a avut totuşi mult de suferit pentru că cică «nu ştie să rabde şi să tacă»".

Cine l-a cunoscut personal pe Gheorghe Ivănescu îl recunoaşte foarte bine în descrierea făcută de Iordan: Ivănescu a fost un rebel, dar nu de dragul confruntării, ci pentru anume principii, de care era profund convins. Dacă Ivănescu, independent de Coşeriu, a fost, şi el, un reformator al lingvisticii româneşti, este o întrebare la care, indirect, am dat deja un răspuns într-un alt articol al meu, apărut în „Balkan-Archiv" (Fassel 1997/1998) şi apoi în variantă românească (Fassel 1999)[3].

Deşi a abordat atâtea domenii lingvistice, Gheorghe Ivănescu a fost, în primul rând, istoric al limbii: indo-europenist, latinist, romanist cu centrul de greutate românist. În domeniul special al istoriei limbii, la o privire mai îndeaproape, constatasem că, spre deosebire de istoriile altor limbi romanice, prezentarea diacronică a limbii române are o însemnată lacună, şi anume aceea privitoare la periodizarea întregii sale evoluții în timp. Ivănescu este singurul care o face, dar în stilul lui, aş spune obligându-l pe cititor la o extrem de atentă lectură şi interpretare a textului. Evident, mă refer la a sa *Istorie a limbii române* (Ivănescu 1980), din care am dedus – repet, dedus şi nu reprodus – opt perioade, bine determinate cronologic, şi anume:

1. Formarea limbii române (sec. V–VII);
2. Limba română primitivă (sec. VII–X);
3. Româna preliterară (sec. X–XIV);
4. Formarea limbii române vechi (sec. XIV–XVI);
5. Limba română veche (mijlocul sec. al XVI-lea – mijlocul sec. al XVIII-lea);
6. Prima perioadă a modernizării limbii române (mijlocul sec. al XVIII-lea – 1829);
7. A doua perioadă a modernizării limbii române. Formarea limbii române moderne (1829–1878);
8. Limba română – expresie a unei culturi de valoare mondială (după 1878).

Am repetat aici cele publicate de mine în 1998, de fapt o comunicare la o sesiune a Asociației Romaniştilor Germani ținută la Jena, în octombrie 1997. Aceasta, cum am mai menționat, din cauză că, de atunci, schema de mai sus a fost preluată şi de alți colegi, fără să fie citată sursa. Dacă numărul acestor etape din istoria limbii române poate fi augmentat sau comprimat pe subdiviziuni, acest lucru este mai puțin important, fiecare specialist îşi poate aduce contribuția, argumentată cu fapte de limbă. Ivănescu însă ne oferă modelul unei istorii a limbii române, coerente şi exhaustive, cum nu a făcut-o nimeni până la el. Până la el, s-a făcut o istorie a limbii române în mod fragmentar, numai pe anumite porțiuni. În afară de

[3] Textul românesc, de a cărui publicare nu am luat cunoştință decât mulți ani mai târziu, a fost tipărit, din păcate, cu multe erori, astfel încât, în multe pasaje, abia poate fi recunoscut.

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)

această privire de extensie, Ivănescu nu dă atenţie numai limbii vorbite, sau numai limbii scrise sau limbii literare. El cercetează şi discută toate izvoarele posibile şi ia sub lupă toate nivelurile limbii. Am afirmat şi altă dată, Gheorghe Ivănescu a practicat o „lingvistică integralistă" *avant la lettre*, adică fără să o numească astfel. Fragmentarismul, caracteristic unor metode lingvistice ale secolului al XX-lea, a fost departe de el.

Integralismul implicit ivănescian şi integralismul explicit coşerian s-au putut afirma numai la cei doi lingvişti cu formaţie clasică de excepţie, o formaţie care, de mai multe decenii, este pe cale de dispariţie, prin simplificarea până la subelementar a programelor didactice universitare. Fără îndoială, lectura textelor ivănesciene nu este facilă. Stilul cvasiphilippidian, multitudinea faptelor de limbă, a izvoarelor, a argumentelor, toate acestea cer timp, răbdare şi, nu în cele din urmă, o achiziţie filologică deja împlinită. Unui începător, precum şi unuia care nu stăpâneşte foarte bine limba română, nu le este recomandabil un text ivănescian, căci rezultatele lecturii s-ar putea să nu fie din cele scontate. Poate ar fi oportun, aşa cum Coşeriu, cu studenţii săi la Tübingen, ţinea seminarii de interpretări de texte din Wilhelm von Humboldt şi Heymann Steinthal, ca un profesor să ţină, şi într-o universitate românească, seminarii cu interpretări de texte din lingvişti români consacraţi şi mai greu accesibili. Cu siguranţă, ambele părţi, cadre didactice şi studenţi, ar avea de câştigat. L-am auzit nu o singură dată pe Coşeriu, mărturisind (a şi scris-o chiar) că nu numai el i-a învăţat pe studenţi, dar că şi el, la rândul lui, a avut de învăţat de la aceştia.

La moartea lui Coşeriu, am scris: „Un integralism lingvistic au practicat, nemijlocit sau mijlocit – prin elevii lui Coşeriu – şi alţi lingvişti contemporani. Printre alţii, Gheorghe Ivănescu, fostul meu profesor de la Iaşi, atât în prelegeri, cât şi în publicaţiile sale ştiinţifice, a abordat toate domeniile lingvisticii, fără să fi vorbit vreodată de un integralism. Poate că acest termen, pe care Coşeriu l-a folosit pentru cercetarea sa foarte diferit cuprinzătoare, a fost numai urmarea delimitării sale de lingvistica postbelică a Europei occidentale, care, sub influenţa în primul rând a lingvisticii americane, a restrâns câmpul de cercetare, atât din punct de vedere metodologic (prin dominarea sincronismului), dar şi din punct de vedere tematic. Germania, ţara în care s-a născut metoda comparativ-istorică – aplicată mai întâi la familia indo-europeană şi imediat apoi la cea romanică –, a renunţat încet-încet la lingvistica diacronică şi comparată şi s-a îndreptat tot mai mult pe drumul transformaţionalismului şi al contrastivităţii fragmentare (numeroase catedre universitare sunt dominate exclusiv de aceste metode de predare sau de privirea sociolingvistică). (Parcă îl aud şi azi pe Gheorghe Ivănescu, cum tuna şi fulgera împotriva acestui termen pleonastic, folosit frecvent de la Antoine Meillet încoace şi-mi imaginez cum ar fi reacţionat el în faţa unui termen mai nou, acela de «lingvistică antropologică». Fiindcă nu-mi este cunoscut ca oamenii de ştiinţă care

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)

se ocupă cu felul în care animalele comunică între ele să fi fost vreodată numiți «lingviști»)”[4].

Fără îndoială, Gheorghe Ivănescu a fost un spirit inovator, dar şi incisiv, polemic, care respingea orice formă de compromis. Cuvintele lui Iorgu Iordan comunicate lui Coşeriu au valoare de document. Spre deosebire de Coşeriu, Ivănescu a avut nenorocul rămânerii, după război, în țară. După o perioadă de injustiții, privațiuni şi peregrinări, el a ajuns totuşi pe locul pe care l-a meritat. Dar a rămas un mare lingvist doar pe plan restrâns, național. Lucrările sale conțin însă o multitudine de idei noi, care sunt cu adevărat reformatoare. Şi este de datoria elevilor lui şi a elevilor elevilor lui să ducă mai departe această operă, care va rămâne permanent deschisă.

BIBLIOGRAFIE

Coseriu 1954 = Eugenio Coseriu, *El llamado „latín vulgar” y las primeras diferenciaciones romances. Breve introducción a la linguística románica*, Montevideo, Universidad de la República.

Fassel 1997/1998 = Luminița Fassel, *Der Begriff „Altrumänisch” in den Überblicksdarstellungen zur rumänischen Sprachgeschichte. Periodisierungsfragen*, în „Balkan-Archiv” (Veitshöchheim), Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer (ed.), nr. 22/23, p. 153–169.

Fassel 1999 = Luminița Fassel, *Noțiunea de „română veche” în tratatele de istoria limbii române. Probleme de periodizare*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Philologia (Cluj-Napoca), nr. 3–4, p. 51–66.

Fassel 2002 = Luminița Fassel, *Gedanken zum Tod von Eugenio Coseriu*, în „Südostdeutsche Vierteljahresblätter” (München), nr. 4, p. 317–320.

[4] „Einen linguistischen Integralismus haben – unmittelbar oder mittelbar, durch ihre jeweiligen Schüler – auch andere zeitgenössische Sprachwissenschaftler praktiziert. Unter anderem hat Gheorge Ivănescu, mein ehemaliger Lehrer in Jassy, in der Lehre und in seinen wissenschaftlichen Veröffentlichungen so gut wie alle Bereiche der Linguistik abgedeckt, ohne jedoch von einem Integralismus zu sprechen. Vielleicht war der Begriff, den Coşeriu für die Kennzeichnung der Untersuchungsvielfalt verwendete, nur die Folge einer ihm notwendig erscheinenden Abgrenzung von der Nachkriegslinguistik in Westeuropa, die auf amerikanische Einwirkungen zurückgeht und eine einengende Form der Sprachwissenschaft sowohl methodologisch (durch die Vorherrschaft der Sychronie) als auch thematisch darstellte. Deutschland, das Land, in dem die historisch-vergleichende Methode entstanden war (die Methode wurde zunächst auf die indogermanischen, dann auch auf die romanischen Sprachen angewandt), bemühte sich immer weniger um eine vergleichende und diachronische Sprachwissenschaft. Man schlug meist den Weg des Trasformationalismus und der fragmentarischen Kontrastivität ein (zahlreiche Universitätslehrstühle sind heute ausschließlich auf diesen Methoden eingeschworen) oder bevorzugte die sozio-linguistische Arbeitsweise (ich höre heute noch, wie Gheorghe Ivănescu gegen diesen Pleonasmus wetterte, der nach Antoine Meillet oft verwendet wurde, und ich stelle mir vor, wie er auf den neuen Begriff einer „anthropologischen Sprachwissenschaft“ reagiert hätte. Mir ist nämlich nicht bekannt, dass sich die Wissenschaftler, die sich mit der Verständigungsweise der Tiere beschäftigen, irgend einmal selbst als Sprachwissenschaftler bezeichnet hätten)” (Fassel 2002: 317–318).

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)

Fassel 2006 = Luminița Fassel, *Latinitate vs. romanitate şi raportul continuitate vs. discontinuitate. Din nou despre latina vulgară*, în „Studii de literatură română şi comparată", vol. XXII, *Filologie – 50 (1956–2006)*, Timişoara, Editura Universității de Vest, p. 57–71.

Fassel 2008 = Luminița Fassel, *Eugen Coşeriu şi filologii români. Contribuții documentare*, în *Românii din afara granițelor țării. Iaşi – Chişinău: legături istorice*, Iaşi, Casa Editorială Demiurg, p. 357–371.

Ivănescu 1980 = Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

Ivănescu 1984 = Gheorghe Ivănescu, *Alexandru Philippide – teoretician al limbajului*, în Alexandru Philippide, *Opere alese*. *Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, Editura Academiei, p. IX–XLVI.

Kabatek, Murguía 1997 = Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *Die Sachen sagen, wie sie sind…*, *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.

Omagiu 1983 = Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, *Profesorul Gheorghe Ivănescu la 70 ani. Omagiul elevilor şi colaboratorilor*, Iaşi, Centrul de multiplicare al Universității.

Rosetti 1986 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

Saramandu 1996 = Nicolae Saramandu, *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coşeriu*, realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române.

G. IVĂNESCU, REFORMER OF ROMANIAN LINGUISTICS

ABSTRACT

The paper aims to prove, by underlining several main research directions G. Ivănescu undertook, the important role he had in the history of (Romanian) linguistics due to the reforming initiatives and the innovative ideas that he promoted, i.e.: he proposed an original periodization of the Romanian's evolution, published an exhaustive history of Romanian, supported the essential connection between language and society (the fact the changes at the level of language reflect the historical, social, and political changes). In brief, he practiced (though he did not theorize it) the linguistic integralism.

Keywords: *history of Romanian*, *A. Philippide*, *periodization of the Romanian's evolution*, *Iorgu Iordan*, *Eugeniu Coşeriu*, *linguistic integralism*, *reform of linguistics*.

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)

BDD-A25166 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:24 UTC)